

Sakari Ylivuori & Tuire Ranta-Meyer

Musiikkielämä uudistuu myös tutkimalla ja esittämällä unohdettuja teoksia

PÄÄKIRJOITUS
4 | 2025

DOI: 10.51816/MUSIIKKI.178681

Viimeaikainen musiikin historian tutkimus on tietoisesti pyrkinyt monin tavoin laajentamaan sitä, keiden ääni musiikin historiasa kuuluu. Kaanonin käsitettä on tarkasteltu kriittisesti, ja tutkimus on pyrkinyt nostamaan esiin aiemmin marginaaliin jääneitä toimijoita. Tämän Musiikki-lehden erikoisnumero tuo oman panoksensa Erkki Melartinin 150-juhlavuoteen 2025 tekemällä juuri musiikkitieteilijöiden ja musiikintutkijoiden omalla forumilla näkyväksi tätä monipuolista ja kiinnostavaa säveltäjää.

Melartin on hyvä muistutus siitä, miten helppoa jälkipolvien on painaa omana aikanaan merkittävän musiikkielämän toimijan saavutukset ja elämätyö myöhemmin vain nimeksi historian kirjojen lehdille. Melartin tarjoaa myös oivan paikan pohtia kriittisesti niitä tekijöitä, jotka toisaalta ovat edistäneet elävää suhdetta musiikin historiaamme tai toisaalta tuottaneet vähättelevää asennetta omaan menneisyyteemme. Jonkun säveltäjän teosten esille pääsy ei ole aina perustunut puhtaasti taiteellisiin näkökulmiin, vaan tilaisuuden kohderyhmä, esityksen tilaajan toiveet tai vaikkapa saatavilla oleva rahoitus ovat voineet painaa vaakakupissa sen suhteen, mikä lopulta päättyy ohjelmistoon. Tässä tuskin on mitään moitittavaa. Mistä siis on kummunnut musiikkielämän tarve lokeroida esimerkiksi Melartin ”helppohintaisen salonkimusiikin tekijäksi”, ”Vielschreiberiksi” tai ”musiikilliseksi Helppo-Heikiksi” tai suhtautua hieman säälien niihin, jotka eivät ole ymmärtäneet pidättäytyä ”piirimestaruustason”

säveltäjien musiikin esittämisestä tai tutkimisesta.¹ Voimmeko enää nykypäivänä olla kyseenalaistamatta merkittävän suomalaisen auktoriteetin lausuntoa Melartinista säveltäjänä ”joka ei koskaan saavuttanut tyydyttävää sinfonista tekniikkaa”, jos se johtui enemmän hänen sukupuoliseen suuntautumiseensa liittyvistä olettamuksista kuin siitä, että hänen kuuteen sinfoniaansa ja niiden sinfoniseen rakenteeseen olisi perehdytty?²

Nykyinen hyvin koulutettu ja taitava muusikko- ja tutkijapolvi suhtautuu eri tavalla aiemmin marginalisoituihin säveltäjiin. Heillä ei ole samanlaisena painolastina ennakkoluuloja tai -asenteita, vaan pikemminkin ollaan kiinnostuneita uusista ohjelmistolöydöistä ja teoksista, joiden esitystraditiota he voivat itse olla luomassa. Tästä yhtenä esimerkkinä on Eveliina Sumelius-Lindblomin Melartin-juhlavuonna pitämä pianoresitaali, jossa hän halusi asettaa jo aiemmin levyttämänsä Melartinin merkkiteoksen, pianosonaatin *Fantasia apocaliptica* (op. 111) ”suureen musiikilliseen ympäristöön Alfred Schnittken ja Olivier Messieanin teosten rinnalle, kauaksi varjostavista maanmiehistä”.³ Toisena juhlavuoden tapahtumana voi nostaa esiin pianisti Esa Ylösen kamarimusiikkikonsertin, jossa hän edellisen vuoden jatkotutkintokonserttinsa pohjalta tutki ja esitti Melartinin lähes tuntemattomiksi jääneiden sävellysoppilaiden teoksia. Maailmankantaesitys kuultiin niin ikään osana juhlavuoden ohjelmaa toukokuussa, kun Melartinin kaikki 24 Koskenniemen runoihin säveltämää laulua esitettiin Sasha Mäkilän johdolla ensimmäistä kertaa orkesterilauluina.

Mats Liljeroos nosti esiin *Hufvudstadsbladetissa* (8.2.2025) Melartinin orkesteriteosten näkymättömyyden pääkaupunkiseutujen orkesterien ohjelmistossa säveltäjän juhlavuonna. *Tiedepoliitikka*-lehdessä Martti Turtola (2025) pohtii, estikö Sibeliuksen ylivertaisuus suomalaisen ”toisen perinteen” syntymisen, kun ehkä Leevi Madetojaa lukuun ottamatta muut säveltäjät eivät

**Ylivuori &
Ranta-Meyer**

**Musiikkielämä
uudistuu
myös tutkimalla
ja esittämällä
unohdettuja
teoksia**

- 1 Tällaisia epiteettejä Melartinista on käyttänyt esim. Maasalo 1969, 9. Salmenhaara (2000, 8) on esittänyt melko jyrkän arvoasetelman kuvaillessaan Melartinin kansanlaulusitaatteja hyödyntävää sinfoniatyylä sanoen, että ”tällaiseen menettelyynhän Sibelius tunnetusti ei koskaan sortunut.”
- 2 Tawaststjerna (1989, 183) luonnehdinta kokonaisuudessaan: ”Sellainen inspiraatiotaiteilija kuin oli, Sibelius joutui nostalgisen – ja ehkä hieman ironisen tunnelman valtaan kohdatessaan säveltäjän, joka noudatti säännönmukaisia työaikoja. Mutta myöhemmin osoittautui, ettei Melartin koskaan saavuttanut tyydyttävää sinfonista tekniikkaa. Sitä paitsi Sibelius oli selvillä myös Melartinin olemuksen omalaatuisesta neutraalista piirteestä, josta tälle lahjakkaalle säveltäjälle koitui sekä taiteellinen että inhimillinen esto.”
- 3 Sumelius-Lindblomin soolokonsertin 17.4.2025 ”Mystisen äärellä” käsiohjelma-teksti.

pystyneet vakiinnuttamaan asemaansa sinfonikkoina. Varmasti aikoinaan kansakuntaa täytyi rakentaa tukeutumalla yhteen suureen kansainvälisesti tunnettuun ja kiistattomaan nimeen, mutta nykypäivänä voi tuntua lähinnä yleisön aliarvioimiselta, jos pääkaupungin suuret orkesterit laiminlyövät kotimaisen orkesterimusiikin esittämisen ja ennestään vähän soitettujen teosten kuulemisesta syntyvän löytämisen ilon.

Esimerkiksi Jyväskylän Sinfonian kapellimestari Lorenzo Basserini, joka ei eri musiikkikulttuurin kasvattina kannan periytyneitä ennakkokäsityksiä, piti jokaisen kolmen Melartinin kuudennen sinfonian (op. 100) esityksen yhteydessä yleisölle pienen puheen, jossa hän onnitteli tästä teoksesta ja sanoi suomalaisen voivan olla ylpeitä siitä: ”Sibelius on sisällyttänyt sinfonioihinsa suomalaisuuden, mutta tässä teoksessa Melartin sisällyttää sinfoniaansa Mahlerin tavoin koko maailman.”⁴

Kun nuorten muusikoiden tendenssinä on etsiä uutta ohjelmistoa tai esittää konserteissa sitä uudella tavalla, samalla myös käsikirjoitustutkimukselle ja sen merkitykselle on kääntynyt uusi lehti musiikin tutkimuksen kentällä. Klassisen orkesteri-, kamar- tai kuoromusiikin esitykset ja äänitykset eivät ole mahdollisia ilman nuottimateriaalia. Marginalisoitujen säveltäjien musiikkia puolestaan ei useimmissa tapauksissa ole saatavilla julkaistuinuottilaitoksina. Arkistoissa säilyneet käsikirjoitusmateriaalit eivät välttämättä ole sellaisenaan käyttökelpoisia esitysmateriaaleja ilman taustatutkimusta, editointia ja nuotinpiirtotyötä.

Editoiden rooli siinä, että teos saa soivan muodon ja pääsee suuremman yleisön kuultavaksi, tuli käytännöllisesti esiin vuonna 2013, kun Radion sinfoniaorkesterin oli määrä esittää Ernest Pingoud’n ensimmäinen sinfonia. Arkistossa säilynyt säveltäjän omakätinen, julkaisematon ja editoimaton nuottimateriaali osoittautui kuitenkin sellaiseksi, ettei se ollut käyttökelpoinen esityksessä. (Tiikkaja 2013). Radion sinfoniaorkesteri sai kuitenkin konserttiinsa paikkaavan teosharvinaisuuden, kun Hannun Lintu muisti aiemmin samana vuonna Erkki Melartin -seuran editiohankkeessa valmistuneen sinfonisen runon *Traumgesicht* ja otti sen johdettavakseen (ks. Ranta-Meyer ja Kyllönen 2013).

Melartinin *Traumgesicht* toiminee hyvänä esimerkkinä siitä eräänlaisesta portinvartijaroolista, mikä käsikirjoitustutkimuksella ja editoinnilla on. Vaikka *Traumgesicht* oli nimenä mukana erilaisissa Melartinia käsittelevissä yleisesityksissä ja tieto-

4 Jyväskylä Sinfonian ja Lohjan kaupunginorkesterin yhteiskonsertit 13.3., 14.3. ja 15.3.2025.

kirja-artikkeleissa tekijänsä ensimmäisenä ulkomailta esitettyinä teoksena, käytännössä kukaan ei tuntenut teosta ennen editio-hankkeen alkamista, sillä sitä ei esitetty konserteissa kahdeksaankymmeneen vuoteen eikä siitä ollut olemassa äänitteitä tai edes radion kantanauhaa. (Ranta-Meyer ja Kyllönen 2015.)

Julkaisemattomuudesta nousevien kysymysten äärelle on jouduttu myös Ylellä, jossa on Soivaan arkistoon ansiokkaasti tallennettu viimeisen kahden vuoden aikana säveltäjänäisten tuotantoa. Äänitysten tuottaja Noora Hirn kuvasi julkaisemattomina olevien teosten ongelmaa havainnollisesti konserttilähettyksen väliaikahaastattelussa kertoen, kuinka äänitysstudiolla on ”suurenuslasin kanssa” jouduttu katsomaan, ”onko tässä käsikirjoituksessa tämä roiske tahra vai onko se ihan oikeasti tarkoitettu soivaksi nuotiksi, ja jouduttu tekemään paikoitellen tulkintaa, mitä tässä oikeasti pitäisi soida”. (Yle 2025.)⁵

Tämänlaiset kamarimusiikin äänitystilanteissa tehdyt tilapäisratkaisut ovat ymmärrettäviä mutta eivät ideaaleja. Ylipäänsä luotettava editio ei perustu mihinkään yksittäiseen käsikirjoituslähteeseen vaan koko säilyneen aineiston huolelliseen vertailuun. Aineisto ei tässä tapauksessa rajoitu vain nuottikäsikirjoituksiin vaan pitää sisällään muun muassa biografisen aineiston, jonka avulla käsikirjoituksia on mahdollista ajoittaa. Äänityksiä tehtäessä harvoin on budjetissa rahaa nuottimateriaalin toimittamiseen. Tästä ilahduttavana poikkeuksena oli Helsingin Kamarikuoron tekemä Melartinin kuoroteosten kokonaisäänitys (vielä julkaisematon), jonka puitteissa Sakari Ylivuori valmisti nuottimateriaalin (sekin vielä julkaisematon) ja jonka pohjalta myös tässä numerossa julkaistava essee on syntynyt.

Melartin-seuran 14 vuoden mittainen orkesterimusiikin editointiin liittyvä hanke vuosina 2007–2021 on esimerkki myös siitä, miten keskeiseksi erilaisten yleishyödyllisten yhdistysten rooli musiikkielämässä on noussut. Suomessa on useita säveltäjäseuroja ja orkesteri- ja kuoroyhdistyksiä, jotka ovat ottaneet musiikkikulttuurin laaja-alaisesta edistämisestä ja ylläpitämisestä vastuuta samalla, kun yhteiskunnan panostus kulttuuriperinnön säilyttämiseen ja kehittämiseen on vähentynyt miltei kipurajan tuntumaan. Myös säätiöiden merkitys erilaisten musiikkiyhteisöjen ja hankkeiden tukijana on nykyään täysin korvaamaton.

5 Säveltäjänäisten teosten osalta on ilahduttavaa, että Fennica Gehrman on julkaissut viime vuosina kaksi kokoelmaa säveltäjänäisten lauluja ja yhden viulu-piano-teoksia sekä joitakin orkesteriteoksia. Mutta tältäkin osin työ on vasta alussa.

**Ylivuori &
Ranta-Meyer**

**Musiikkielämä
uudistuu
myös tutkimalla
ja esittämällä
unohdettuja
teoksia**

Edition vaatiman taustatyön laajuudesta hyvä esimerkki on Jean Sibeliuksen kokonaiseditio (Jean Sibelius Works), jonka tarve mainittiin ääneen ensimmäisen kerran jo säveltäjän 100-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä vuonna 1965. Editioprojekti oli mahdollista käynnistää kuitenkin vasta kolmekymmentä vuotta myöhemmin Fabian Dahlströmin toimittaman ensimmäisen laajan teosluettelon, Kari Kilpeläisen toimittaman käsikirjoitusluettelon ja Erik Tawaststjernan kirjoittaman elämäkertasarjan jälkeen.⁶ Melartinin kohdalla ”taustatyö” on nyt pitkällä kiitos vastavalmistuneen laajan elämäkerran ja Heikki Poroilan ura-uurtavan toiminnan teosluetteloiden parissa. Periaatteessa mahdollisuudet jopa kokonaisjulkaisuhankkeelle ovat olemassa.

Käsikirjoitustutkimus on siinä mielessä erityistapaus, että sen rooli editioiden ja sitä kautta käytännön esitysten mahdollistaja on avattavissa ymmärrettävästi myös niin sanotulle suurelle yleisölle. Tästä ei kuitenkaan saa seurata, että ymmärrys käsikirjoitustutkimuksesta typistyy editioiden ja julkaisujen valmistavaksi vaiheeksi. Käsikirjoitukset ovat hedelmällinen kohde myös monenlaiselle sellaiselle tutkimukselle, jonka päämääränä ei ole editio. Viime vuosina sekä kirjallisuuden- että musiikintutkimuksessa esiin nousseen geneettisen kritiikin piirissä ei olla ylipäättään kiinnostuneita niinkään valmiista, lopullisesta teoksesta, vaan käsikirjoitusten kautta tarkoituksena on rekonstruoida ja analysoida teoksen syntyprosessia (ks. esim. Ylivuori 2013; 2015; Pulkkinen 2017; Karhu 2012). Myös taiteellisen tutkimuksen piirissä monet kysymyksenasettelut kietoutuvat käsikirjoitusaineiston ympärille (esim. Silén 2020; Mäkilä 2018). Paperimerkkien ja käsialojen tutkimus on usein jäänyt turhaankin käsikirjoitustutkimuksen marginaaliin, vaikka sen tuottama tieto on keskeistä lähteitten attribuution ja vaikkapa sävellysversion ajoittamisen kannalta (Mäkilä 2024; Niemelä 2017; Ylivuori 2025).

Käsikirjoitustutkimus jää helposti erilliseksi saarekkeeksi muusta musiikintutkimuksesta siitä käytännöllisestä syystä, että tutkimustulokset esitetään editioitten esipuheiksi nimetyissä jaksoissa tai kriittisissä kommentaareissa, joista uusinta tietoa ei välttämättä aina osata etsiä. Haluammekin rohkaista myös editioiden piirissä toimivia tutkijoita avaamaan työtään esimerkiksi juuri Musiikki-lehden kautta joko vertaisarvioituissa artikkeleissa tai muissa katsausteksteissä.

6 JSW:n varhaishistoriasta lyhyesti: <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/jean-sibelius-works/jean-sibelius-works-hankkeen-historia-ja-vuosikertomukset>

Tämä numero sisältää kaksi vertaisarvioitua artikkelia, joista molemmat liittyvät säveltäjän käsikirjoituksiin ja joilla on liittymäpintaa myös jo tehtyihin tai tuleviin editioihin. Ensimmäisessä artikkelissa Tuire Ranta-Meyer ja Jani Kyllönen ovat musiikkifilologiseen viitekehykseen nojautuen koonneet ja tarkastelleet Melartinin vuonna 1913 valmistunutta neljättä sinfoniaa (op. 80, ”Kesäsinfonia”), sen syntyprosessia, käsikirjoitusaineistoa, ajoituskysymyksiä sekä teoksen eri esityksiä ja niissä käytettyjä partituureja ja äänilehtiä. Tutkimus vastaa myös ensi kertaa kysymykseen, katosiko sinfonian kantaesityksen partituuri todella ensimmäisen maailmansodan aikana Keski-Euroopassa, kuten teoksen säveltäjä kertoi *Hufvudstadsbladetin* lukijoille pikku-uutisessa vuonna 1916.⁷

Esa Ylönen ja Juha Ojala tarkastelevat artikkelissaan Melartinin sävellyssoppilaan Uuno Klamin kolmea varhaista pianokamarimusiikkiteosta ja niiden sävellystyylä. Heidän tutkimuksensa on tehty esittäjän näkökulmasta: analyyttinen tarkastelu keskittyy erityisesti käsikirjoitusmateriaaliin, sen tulkintaan ja säveltäjän notaatiossaan antamiin vihjeisiin siitä, miten teokset tulisi esittää ja miten nämä ratkaisut vaikuttavat teosten tulkintaan.

Sakari Ylivuoren esseemäinen artikkeli pohtii Melartinin kuoroteoksen *Sju mystiska botpsalmer* (op. 182) julkaisemattomuuden mysteeria. Ylivuori esittää tukeutuen käsikirjoituslähteitten lähilukuun, että teos on ymmärrettävissä säveltäjän henkilökoh- taisena uskonilmauksena, jota ei välttämättä ollut edes tarkoitettu ulkopuolisen, puhtaasti esteettisen arvioinnin kohteeksi.

Erikoisnumerossa on lisäksi kaksi toisiinsa kytkeytyvää ja toisiaan täydentävää kirja-arviota. Markus Virtanen tarkastelee elokuussa 2025 ilmestynyttä Melartin-elämäkertaa *Niin nuori, niin palava. Erkki Melartinin elämä, työ ja musiikki* nostaen esiin sen, miten uusi elämäkerta tekee viimein näkyväksi Melartinin sateenkaarevuuden ja sen merkityksen tämän uralle. Tuire Ranta-Meyer puolestaan esittelee australialaisen Donald Pretsellin kirjaa Karl Heinrich Ulrichista ja muista varhaisista homoseksuaalien oikeuksia puolustaneista 1800-luvun lopun Saksassa.

Mats Liljeroos arvioi cpo-levy-yhtiön kesällä 2025 julkaise- maa CD-levyä Melartinin kahdesta viimeisestä sinfoniasta. Orkesterina on Turku Filharmonia ja kapellimestarina Ari Rasilainen. Liljeroos korostaa arviossaan levykokonaisuuden laatua:

Ylivuori & Ranta-Meyer

Musiikkielämä uudistuu myös tutkimalla ja esittämällä unohdettuja teoksia

7 Ks. myös Salmenhaara 1996, 215.

hänen mukaansa Turku Filharmonia kuulostaa ”paremmalta kuin koskaan aiemmin”, mikä johtuu sekä soittajiston tasonoususta että kapellimestarin, äänitusteknikkojen ja tuottajien tinkimättömästä työpanoksesta.

Jos tämä numero tarjoaa innostavia hetkiä Erkki Melartinin ja Uuno Klamin matkassa, olemme onnistuneet tehtävässämme toimia tärkeänä ja erilaisia näkemyksiä kokoavana forumina suomalaisessa musiikintutkimuksen kentässä. Samalla kiitämme lämpimästi lehden kirjoittajia, vertaisarvioitsijoita, taittajaa ja lukijoita kuluneesta vuodesta. Hyvää joulua ja onnellista uutta vuotta!

PÄÄKIRJOITUS
4 | 2025

Lähteet

- Karhu, Hanna. 2012. Säkeiden synty: geneettinen tutkimus Otto Mannisen runokäsikirjoituksista. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Yleinen kirjallisuustiede.
- Liljeroos, Mats. 2025. ”Boulez i alla ära men var blev Melartin?” *Hufvudstadsbladet* 8.2.2025. Tark. 18.12.2025. <https://www.hbl.fi/2025-02-08/boulez-i-all-ara-men-var-blev-melartin/>
- Maasalo, Kai 1969. *Suomalaisia sävellyksiä II Melartinista Kilpiseen*. Porvoo: WSOY.
- Mäkilä, Sasha. 2018. *Conducting Madetoja. Discoveries About the Art and Profession of Conducting*. Kirjallinen työ. Tallinna: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia.
- Mäkilä, Sasha. 2020. ”Leevi Madetojan ensimmäinen sinfonia taiteellisen ja tieteellisen tutkimuksen risteyksessä”. *Musiikki*, 50(3), 77–94.
- Mäkilä, Sasha. 2024. ”Leevi Madetojan pianotrio op. 1 (1909) – nuoren säveltäjän unohdettu mestariteos ja sen neljä käsikirjoitusta. *Trio*, 13(2), 7–35. <https://doi.org/10.37453/tj.148049>
- Niemelä, Tuomas. 2017. Leevi Madetojan varhaisten mieskuorolaulujen julkaisuhistoria. Päälähteen määrittäminen uutta kriittistä editiota varten. Pro gradu. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Musiikkitiede. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/8261ed16-6b61-4299-ab1c-83e3a79a27db/content>
- Pulkkinen, Veijo. 2017. *Runoilija latomossa. Geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ranta-Meyer, Tuire ja Jani Kyllönen. 2013. *Traumgesicht, op. 70*. Nuottijulkaisu, korjattu kesäkuussa 2017. Erkki Melartin -seura. Tark. 2.12.2025. https://erkkimelartin.fi/em/?page_id=23
- Ranta-Meyer, Tuire ja Jani Kyllönen. 2015. ”Traumgesicht: Yöllisten näkyjen unohdettu runoelma”. *Musiikki*, 45(1), 7–35. <https://musiikki.journal.fi/article/view/97155>
- Salmenhaara, Erkki. 1996. *Kansallisromantiikan valtavirta 1885–1918. Suomen musiikin historia 2*. Porvoo: WSOY.

- Salmenhaara, Erkki 2000. "Erkki Melartin sinfonikkona." *Musiikki*, 30 (1-2), 7-12.
- Silén, Sebastian. 2020. "Reconstructing the Violin Part to Fredrik Pacius's Duo for Violin and Piano". *Musiikki* 50(3), 9-37.
<https://musiikki.journal.fi/article/view/98148>
- Tiikkaja, Samuli. 2013. "Nuottiongelmien estävät Pingoud'd sinfonian esittämisen". *Helsingin Sanomat* 13.11.2013. Tark. 2.12.2025.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002688392.html>
- Turtola, Martti. 2025. "Suurelämäkerta säveltäjä Erkki Melartinista." *Tiedepolitiikka* 50(4), 53-55. <https://doi.org/10.58957/tp.176951>.
- Yle. 2025. "Radion sinfonianorkesterin konsertti. Nicholas Collon & Jenny Carlstedt & Gabriel Kivivuori Sereno." *Yle. Konserttitaltiointi* 7.5.2025. Tark. 2.12.2025.
<https://areena.yle.fi/1-72263671?seek=3345>
- Ylivuori, Sakari. 2013. *Sibelius's Works for Mixed Choir. A Source Study*. Väitöskirja. *Studia Musica* 54. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.
- Ylivuori, Sakari. 2015. "Geneettinen näkökulma Fantasia apocaliptican kokonaisuuteen". *Musiikki*, 45(1), 87-110.
<https://musiikki.journal.fi/article/view/97158>
- Ylivuori, Sakari. 2025. "Jean Sibeliuksen Har du mod? -teoksen sävellys- ja julkaisuprosessi lähteitten valossa". *Musiikki*, 55(2).
<https://doi.org/10.51816/musiikki.163128>

**Ylivuori &
Ranta-Meyer**

**Musiikkielämä
uudistuu
myös tutkimalla
ja esittämällä
unohdettuja
teoksia**

Kaarlo Atra.

Kaarlo Atran pastelliväreillä tekemä
muotokuva Erkki Melartinista vuodelta 1922.
Kuva Tuire Ranta-Meyerin yksityiskokoelma.

